

rinde oğlu Şehzade Ahmed'in hizmetinde Mihrî Hatun'la aynı dönemde yaşadığını, beraberce kaside ve methiye yazdıklarını bildirmektedir. Ancak bu bilgiyi Mihrî'nin 1512'den sonra, Zeyneb Hatun'un 1474'te vefat ettiği göz önüne alındığında şüphe ile karşılamak gerekir. II. Bayezid'in ardından oğlu Şehzade Ahmed'in Amasya valiliği sırasında bölgede bir şiir muhitiinin teşekkül ettiği ve Zeyneb Hatun'un da bu çevre içinde yer aldığı tahmin edilmekte, Şair Müeyyездe Abdurrahman Efendi'nin bu dönemde Amasya'da yaşamış olması böyle bir şiir çevresinin varlığı düşüncesini güçlendirmektedir. Zeyneb Hatun'un vefatıyla ilgili daha çok son devir kaynaklarında yer alan 879 (1474) tarihinin (*Osmanlı Müellifleri*, II, 220) nereden alındığı ve Amasya'da vefat eden Zeyneb Hatun'un kabrinin nerede olduğu bilinmemektedir.

Sehî, Zeyneb Hatun'la Mihrî Hatun'un şiirlerini övmektedir. Âşık Çelebi, Zeyneb Hatun'un evlendikten sonra şiir meclislerine katılmadığını, hiç evlenmeyen Mihrî Hatun'un bu sohbetlere devam ettiğini kaydetmekte (*Meşâirü'ş-şuarâ*, vr. 83^b; ayrıca bk. Havlioğlu, I/1 [2010], s. 39), Latîfi ise Zeyneb Hatun'un da evlenmediğini söylemektedir. Ancak diğer bazı kaynaklarda onun evlendiği ve kocasının İshak Fehmi Çelebi olduğu belirtilmektedir (*Osmanlı Müellifleri*, II, 219; ayrıca bk. Havlioğlu, I/1 [2010], s. 33, 37, 39). Zeyneb Hatun'un Fâtiş Sultan Mehmed'e takdim ettiği bir divanından söz edilmektedir. Zeyneb Hatun'un şairlikle Fitnat Hanım'a denk sayıldığını belirten Bursalı Mehmed Tâhir, divanın bir nüshasının Süleymaniye Kütüphanesi'nin Ayasofya bölümünde bulunduğunu yazarsa da (*Osmanlı Müellifleri*, II, 220) yapılan araştırmalarda divanın herhangi bir nüshasına rastlanmamıştır (Çavuşoğlu, sy. 9 [1978], s. 406). Döneminde şiirleri hayli tanınmaktaydı; tezkirelerde de şiirlerinden övgüyle söz edilmektedir. Zeyneb Hatun, Amasya'da divan şiirinin yayılmasına öncülük etmiş, kendisinden sonra aynı bölgede Mihrî Hatun ve Aşşe Hubbî gibi şairler yetişmiştir. Şair hakkında bilgi verilen hemen bütün tezkirelerde onun, "Keşf et nikâbını yeri göğü münevver et / Bu âlem-i anâsırı firdevs-i enver et" matla'lı ve "et" redifli gazeli yer almaktadır. Latîfi bu gazele bir nazîre yazmıştır (*Tezkiretü'ş-şu'arâ*, s. 289-290).

BİBLİYOGRAFYA :

Sehî, *Tezkire* (Kut), s. 287-288; *Pervâne Beg Nazire Mecmuası* (67^b-100^b): *Transkripsiyonlu ve Edisyon Kritikli Metin* (haz. H. İbrahim Demirkazık, yüksek lisans tezi, 2002), MÜ Sosyal Bilim-

ler Enstitüsü, s. 154; Âşık Çelebi, *Meşâirü'ş-şuarâ*, vr. 83^b; a.e. (nşr. Filiz Kılıç), İstanbul 2010, I, 591; Latîfi, *Tezkiretü'ş-şu'arâ ve tabsiratü'n-nuzamâ* (nşr. Ridvan Canım), Ankara 2000, s. 288-290; Kınalızâde, *Tezkire*, I, 435-436; Mehmed Zihni, *Meşâirü'n-nisâ*, İstanbul 1294, I, 285-286; Hacıbeyzâde Ahmed Muhtar, *Şair Hanuamlarımız*, İstanbul 1311, s. 15-16; *Osmanlı Müellifleri*, II, 219-220; *Amasya Tarihî*, I, 217; Bedîhan Tamsöz, *Osmanlıdan Günümüze Kadın Şairler Antolojisi*, Ankara 1994, s. 9-11; Serhan Alkan İspirli, *Kadın Divan Şairleri ve Geleneğin İzantsı*, Ankara 2007, s. 31-36; Mehmed Çavuşoğlu, "16. Yüzyılda Yaşamış Bir Kadın Şâir Nisâyî", *TED*, sy. 9 (1978), s. 405-406; Didem Havlioğlu, "On the Margins and between the Lines: Ottoman Women Poets from the Fifteenth to the Twentieth Centuries", *Turkish Historical Review*, I/1, Leiden 2010, s. 25, 33, 37, 39, 47; Hasan Aksoy, "Müeyyездe Abdurrahman Efendi", *DİA*, XXXI, 485; Ömer Zülfe, "Pervâne Bey Mecmuası", a.e., XXXIV, 245.

HASAN AKSOY

ZEYNEB bint HUZEYME

(زينب بنت حزيمة)

Zeyneb bint Huzeyme
b. el-Hâris el-Hilâliyye
(ö. 4/625)

Hız. Peygamber'in Ümmü'l-mesâkin lakaplı hanımı.

Hem Câhiliye devrinde hem İslâm döneminde cömertliği, muhtaçlara düşkünlüğü ve yardım severliği ile tanındığından "Ümmü'l-mesâkin" (muhtaçların annesi, hâmisî) lakabıyla anılmıştır. Benî Âmir b. Sa'saa kabilesinin Hilâl koluna mensuptur. Annesi Hind (Havle) bint Avf'tır. Hind'in dokuz kızının hepsi müslüman olduğundan Resûlullah kendilerine "mümin kız kardeşler" demiştir. Kardeşleri arasında, yine Peygamber'in zevcelerinden biri olan Meymüne'nin yanı sıra Abbas b. Abdülmuttalib'in hanımı Ümmü'l-Fazl Lübâbe, Hâlid b. Velîd'in annesi Lübâbe es-Suğrâ, Hız. Hamza'nın karısı Selmâ (Sülmâ) bint Umeys ve Ca'fer b. Ebû Tâlib'in hanımı Esmâ bint Umeys gibi seçkin hanımlar bulunmaktadır.

Resûl-i Ekrem, Hız. Hafsa'dan sonra Zeyneb bint Huzeyme ile evlendi. Zeyneb'in bu evlilikten önce kiminle evli olduğu hususunda farklı rivayetler vardır. Bunlardan birine göre Zeyneb önce amcasının oğlu Cehm b. Amr b. Hâris ve onun ardından Tufeyl b. Hâris'le, daha sonra Tufeyl'in kardeşi Ubeyde b. Hâris'le evlendi. İlk müslümanlardan ve muhacirlerden olan Ubeyde, aynı zamanda Resûlullah'in görevlendirdiği ilk seriyye kumandanı ve İslâm'ın ilk sancaktarı olup Bedir Gazvesi'n-

de şehid düşmüştür. Ubeyde'nin şehâdetinden bir yıl sonra, Uhud Gazvesi'nden hemen önce Ramazan 3 (Şubat-Mart 625) tarihinde Hız. Peygamber 400 dirhem mehir vererek Zeyneb ile evlendi. Diğer bir rivayete göre ise Zeyneb, Hız. Peygamber'le evlenmeden önce Abdullah b. Cahş ile evliydi ve onun Uhud Gazvesi'nde şehid düşmesi üzerine Resûlullah tarafından nikâhlanmış (İbnü'l-Esir, V, 297), Hız. Peygamber'in Âmir b. Sa'saa kabilesiyle bozulan ilişkileri düzeltme arzusu bu evlilikte önemli rol oynamıştır.

Resûl-i Ekrem'in evlilikleri içinde en kısa süreli olanı Zeyneb'le olan evliliğidir. Zeyneb bu evlilikten sekiz ay (bazı rivayetlere göre iki veya üç ay) sonra Rebîülâhîr 4 (Eylül 625) tarihinde otuz yaşında vefat etmiş olup Resûlullah'ın zevceleri içinde Hatice'den sonra ilk vefat eden hanımıdır. Diğerleri Resûl-i Ekrem'den sonra vefat etmiştir. Zeyneb, Resûlullah'ın kıldırıldığı cenaze namazının ardından Bakî Mezarlığı'na defnedildi. Hız. Peygamber'in eşleri arasında Bakî Mezarlığı'na ilk defnedilen de odur. Resûlullah'ın Zeyneb bint Huzeyme'nin anne bir kız kardeşi Meymüne ile evlenmesi, Zeyneb'in vefatından yaklaşık dört yıl sonra 7 yılının Zilkade ayında (Mart 629) gerçekleşmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Hişâm, *es-Siretü'n-nebeviyye* (nşr. Muhammed Ali el-Kutub – Muhammed ed-Dâli Balta), Beyrut 1412/1992, IV, 262; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kebir* (nşr. Ali M. Ömer), Kahire 1421/2001, X, 111-112; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir* (nşr. Hamdî Abdülmecîd es-Selefi), Beyrut, ts. (Dâru İhyâit-türâsî'l-Arabî), XXIV, 57-58; İbn Abdülber, *el-İstî'âb* (Bicâvî), IV, 1853; Süheylî, *er-Ravzü'l-ünûf*, VII, 538-539; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-gâbe* (nşr. Halîl Me'mûn Şîhâ), Beyrut 1418/1997, V, 297-298; İbn Kesîr, *es-Sire*, III, 173-174; IV, 584-585, 594; İbn Hacer el-Askalânî, *el-İşâbe* (nşr. Âdil Ahmed Abdülmecvîd v.dğr.), Beyrut 1415/1995, VIII, 157-158; M. Yaşar Kandemir, "Meymüne", *DİA*, XXIX, 506-507.

AŞŞE ESRA ŞAHYAR

ZEYNEB bint MUÂVİYE

(زينب بنت معاوية)

Zeyneb bint Muâviye
b. Attâb es-Sekafiyye
(ö. 32/653'ten sonra)

Abdullah b. Mes'ûd'un hanımı, sahâbî.

Bazı kaynaklarda adı Zeyneb bint Ebû Muâviye, Zeyneb bint Abdullah b. Muâviye şeklinde de zikredilir. Ebû Muâviye ile Abdullah'ın aynı kişi olduğu anlaşılmakta-

ZEYNEB bint MUÂVİYE

dır (İbn Abdülber, IV, 317). Ayrıca ismi yahut lakabı Reyta diye kaydedilmişse de Reyta, İbn Mes'ûd'un diğer hanımının adıdır (İbn Sa'd, VIII, 290; İbn Hacer, *Tehzîbû't-Tehzîb*, XII, 422-423). Hz. Peygamber'e biat edenlerden ve muhacirler arasında yer alan Zeyneb önde gelen kadın sahâbilerdendi. Resûl-i Ekrem'in kadın sahâbîlere hitaben yaptığı bir konuşma sonrasında takılarını tasadduk etmek istemesinin onun dindarlığını gösterdiği belirtilmektedir. Bu konuşmanın ardından Resûl-i Ekrem'e, geçim sıkıntısı çeken kocası İbn Mes'ûd'a ve akrabalarının yetim çocuklarına sadaka verip veremeyeceğini sormuş ve olumlu cevap almıştır (Buhârî, "Zekât", 44, 48; Müslim, "Zekât", 45). Öte yandan İbn Mes'ûd'un aslen ümmüveled olan hanımı Reyta'nın da kendi emeğiyle geçindiği, kazandığı paradan kocasına ve yakınlarına infakta bulunduğu rivayeti (İbn Sa'd, VIII, 290) dikkate alınırsa ikisi hakkındaki bazı rivayetlerin birbirine karıştırıldığı düşünülebilir.

Resûl-i Ekrem'le doğrudan görüşme fırsatı bulamayan birçok kadın sahâbî gibi Zeyneb de dinî eğitimini erkek akrabalarından, özellikle de İslâm'a yeni girenleri eğiten kocası İbn Mes'ûd'dan aldı. Bir gün cildinde görülen bir hastalığın tedavisi için yaşlı bir kadına birtakım ipliklerle rukye yaptırırken İbn Mes'ûd âniden eve geldi, Zeyneb kadını saklamaya çalıştıysa da boyundaki iplikleri görünce durumu anladı ve bunların şirk âlâmeti kabul edildiğini ifade etti. Zeyneb, daha önceki hastalıkları sırasında da bir yahudi kadına rukye yaptırıp iyileştiğini söyleyince İbn Mes'ûd aile fertlerinin câiz olmayan dua ve eşyalarla rukye yapmalarına, muska ve nazar boncuğu takmalarına gerek bulunmadığını, hastalandıkları zaman Resûl-i Ekrem'in

öğrettiği dualarla deva aramaları gerektiğini belirtti ve ona Hz. Peygamber'in okuduğu şu duayı öğretti: "Ey insanların rabbi, derdimi gider, bana şifa ver! Sen şifa vericisin, senden başka hiç kimse şifa veremez. Bana öyle bir şifa ver ki derdimden eser kalmasin" (*Müsned*, I, 381). Zeyneb'in vefat tarihi bilinmemekteyse de Abdullah b. Mes'ûd'un vasiyetinde, kızlarını ve hanımlarını vaktiyle Hz. Peygamber tarafından kendisiyle kardeş ilân edilen Zübeyr b. Avvâm ile onun oğlu Abdullah b. Zübeyr'e emanet ettiğini yazması (İbn Sa'd, III, 159), ölümünden sonra Medine'deki evinin muhacirlerden olan hanımına kaldığının bildirilmesi (Ebû Dâvûd, "Hârâc", 37; ayrıca bk. Mizzî, *Tuhfetü'l-eshrâf*, XI, 330), Zeyneb'in 32 (653) yılında ölen kocasından sonra vefat ettiğini göstermektedir.

Zeyneb vakit namazlarında cemaate katılırdı. Muhtemelen kocası gibi o da koku sürünmeyi seviyor ve gece karanlığında kokusundan fark ediliyordu (*DîA*, I, 115). Nitekim kendisinden rivayet edilen bir hadise göre Resûl-i Ekrem onu ve diğer kadınları yatış namazına geldiklerinde koku sürünmemeleri konusunda uyarmıştır (Müslim, "Şalât", 142). Zeyneb'in Hayber seferine katılıp ganimetten pay aldığına dair bilgilerde (Taberânî, XXIV, 287-288; Ahmed Halil Cum'a, I, 104) bir yanlışlık olmalıdır; zira bu gazveye katılan kadın sahâbîlerin yer aldığı listelerde onun adı geçmemektedir (meselâ bk. Köksal, VII, 133). Zeyneb, Hz. Peygamber'den başka Abdullah b. Mes'ûd ile Hz. Ömer'den rivayette bulunmuş, kendisinden de oğlu Ebû Ubeyde, adı bilinmeyen bir yeğeni, Büsr b. Saîd, Şakik b. Seleme, Mesrûk b. Ecda', Amr b. Hâris el-Huzâî ile onun iki oğlundan biri

(Abdullah yahut Muhammed) ve Ubeyd b. Sebâk hadis rivayet etmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Müsned, I, 381; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, III, 159; VIII, 290; Taberânî, *el-Mu'cemû'l-kebir* (nşr. Hamdî Abdülmeccid es-Selefi), Beyrut, ts. (Dârü ih-yâit-türâsî'l-Arabî), XXIV, 283-288; İbn Abdülber, *el-İstî'âb*, IV, 317-318; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-gâbe*, VII, 134-135; Mizzî, *Tehzîbû'l-Kemâl*, XXXV, 188; a.mlf., *Tuhfetü'l-eshrâf bi-ma'rifeti'l-et'râf* (nşr. Abdüssamed Şerefeddin), Haydarâbâd 1400/1980, XI, 326-330; İbn Hacer, *el-İşâbe*, IV, 310-319; a.mlf., *Tehzîbû't-Tehzîb*, XII, 422-423; Kehhâle, *A'lâmü'n-nisâ*, Dimaşk 1377/1958, II, 74, 115; Köksal, *İslâm Tarihi* (Medine), VII, 133; Ahmed Halil Cum'a, *Nisâ' min 'asri'n-nübüvve*, Beyrut 1412/1992, I, 101-110; İsmail Cerrahoğlu, "Abdullah b. Mes'ûd", *DîA*, I, 115.

HALİT ÖZKAN

ZEYNEB SULTAN KÜLLİYESİ

İstanbul Eminönü'nde
XVIII. yüzyılın ikinci yarısında
inşa edilen külliye.

Kitâbesine göre 1183 (1769) tarihli cami merkezde olmak üzere sıbyan mektebi, türbe ve sebilden meydana gelen küçük bir külliye; Sultan III. Ahmed'in kızı Zeyneb Sultan tarafından yaptırılmış ve XIX. asırda külliye sınırları içerisine bir medrese ilâve edilmiştir. Mimar Mehmed Tâhir Ağa'nın inşa ettiği külliye yapılarından sebil 1871'de atlı tramvay yolu çalışmaları neticesinde ortadan kaldırılmıştır. Eski haritalardan anlaşılacağına göre sıbyan mektebinin devamında ihata duvarının köşesini teşkil eden türbe ve hazîrenin büyük bir kısmı da yol çalışmalarında yok edilmiştir. Arşiv kayıtlarında türbe ve sebil duvarlarının yenilenmesi, depremde zarar gören mektebin tamirati, vazifelilerin tayini ve maaş tahsisi gibi konularda yazışmalara rastlanmaktadır. Sebilin yerine, IV. Vakıf Hanı inşaatı sırasında Eminönü Hamidiye Külliyesi'nin parçası ve yine Mimar Tâhir Ağa'nın eseri olan 1191 (1777) tarihli sebil ve çeşme nakledilmiştir. Cami 1917, 1958, 1983 ve 1988 yıllarında tamir görmüştür.

Gülhane Parkı karşısında eğimli ve dar bir araziye yerleşen külliye binaları ihata duvarıyla çevrili, doğu ve batı yönünde iki girişi bulunan bir bahçe içerisinde yer alır. Sıbyan mektebinin olduğu batı tarafındaki kapı üzerine "Duâcızâde" imzalı, 1183 (1769) tarihli, celif sülüsle Yâsîn sûresinin 58. âyeti yazılmış, kitâbenin üstü mermer bir tepelikle taçlandırılmıştır. Külliye arsasının eğimi ve yükseklik farkı cami, sıbyan mektebi ve medresenin kat görünüşlerini

Zeyneb
Sultan
Camii –
Eminönü /
İstanbul